

III. ARTYKUŁY

Anna Laszuk

(Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa)

AKT ELEKCJI HENRYKA WALEZEGO NA TRON POLSKI

Obchodzona uroczystość w 2016 r. tysiąc pięćdziesiąta rocznica chrztu Polski była okazją do przypomnienia początków polskiej państwowości. Pierwszy władca pochodził z dynastii Piastów, która panowała w Polsce do rozbitcia dzielnicowego w 1138 r., a po nim — w różnych dzielnicach państwa na tronach książęcych zasiadali Piastowie¹. Siostra ostatniego króla Piasta, zmarłego w 1370 r. Kazimierza III Wielkiego, Elżbieta Łokietkówna, poślubiła Karola I Roberta, króla Węgier, pierwszego z dynastii andegaweńskiej w tym kraju. Ich syn Ludwik, zwany na Węgrzech Wielkim, a w Polsce — Węgierskim, był pierwszym Andegawenem na tronie polskim. Córka Ludwika, Jadwiga, poślubiła w 1386 r. Władysława Jagiełłę, który zapoczątkował kolejną królewską dynastię — Jagiellonów. Ostatnim przedstawicielem tej dynastii na tronie polskim był Zygmunt II August. W obliczu jego bezpotomnego odejścia sprawa sukcesji stawała się przedmiotem zabiegów wielu kręgów politycznych już za życia króla. Nie udało się jednak uzyskać poparcia dla określonego sposobu wyboru następcy Zygmunta Augusta. Jednocześnie rozważano różne warianty sojuszy dyplomatycznych, w pierwszym rzędzie z krajami sąsiadującymi. Car moskiewski i cesarz z dynastii Habsburgów jawili się jednak jako zagrożenie dla wolności politycznych i swobód religijnych ukształtowanych w Polsce.

Wiek XVI był w Europie czasem rywalizacji o prymat dwóch potęg — władających cesarstwem Habsburgów oraz Francji, dla której Polska wydawała się atrakcyjnym sojusznikiem. Koncepcję mariaży politycznych próbowała realizować Katarzyna Medycejska, regentka królowa matka sprawująca władzę we Francji od 1560 r. — po śmierci swego męża Henryka II (†1559) i najstarszego syna Franciszka II (†1560) — w imieniu małoletniego syna Karola IX. Planowała zyskać sojuszników wiążąc więzami małżeńskimi swoje dzieci z dynastiami za-przyjaźnionych krajów. Jedną z koncepcji było małżeństwo jej młodszego syna,

¹ Przedstawiciele bocznych linii Piastów panowali na Mazowszu do 1526 r., kiedy zmarł książę mazowiecki Janusz II, a na Śląsku do 1675 r., kiedy zmarł Jerzy IV Wilhelm, książę legnicko-wołowski-brzeski.

urodzonego w 1551 r. Henryka, z królową Anną Jagiellonką, siostrą Zygmunta Augusta, urodzoną w 1523 r.

Henryk mając 9 lat został księciem Angoulême i Orleanu (do 1565 r. jako Aleksander Edward, bierzmowane imię to Henryk — po ojcu). Księciem Andegawenii został w 1566 r. i tytuł ten przysługiwał mu do czasu, kiedy został królem Francji. Było to już tylko księstwo tytularne — w 1480 r. Andegawenia została ostatecznie włączona do Francji (ostatnim księciem był René Dobry, adoptowany syn Karola III z Durazzo). Henryk był w bardzo dalekim stopniu skoligacony z dynastią andegawieńską panującą w Polsce w 2. połowie XIV w. Pochodził jednak z dynastii Walezjuszy — młodszej linii orleańskiej. Ale warto przypomnieć, że Karol de Valois, założyciel dynastii Walezjuszy, był także hrabią Andegawenii (1290–1325).

Poparciem kandydatury Walezjusza zainteresowana była również Turcja, mniej przyjaźnie nastawiona do Habsburgów. Jednym z warunków miało być objęcie tronu polskiego przez Henryka po śmierci Zygmunta Augusta. Historyk Stanisław Grzybowski zauważył, że Zygmunt August wymieniał już w 1556 r. Henryka jako jednego z czterech ewentualnych swoich następców². Do zawarcia tego sojuszu nie doszło jednak za życia króla, który zmarł 7 VII 1572 r. w Knyszynie, jeszcze przed spotkaniem z wysłannikiem francuskim Jeanem de Balagny. Wiadomość o śmierci króla Zygmunta Augusta dotarła do Paryża w pierwszych dniach sierpnia.

Po śmierci króla otwarte starania o tron polski czynili nie tylko Francuzi. Zainteresowanie okazali również Habsburgowie, Szwedzi, car moskiewski, książę pruski, a także niektórzy polscy wojewodowie. Henryk, książę Andegawenii, nie bez wewnętrznych oporów i po usilnych namowach rodziny, wyruszył do Polski w delegacji kierowanej przez Jeana de Monluca, biskupa Walencji. Francja wysłała poselstwa także do krajów niemieckich, chcąc uzyskać poparcie dla swych starań. Najbardziej istotne okazały się działania de Monluca w Polsce, gdzie spotykał się z przedstawicielami szlachty i stopniowo negocjował warunki, których spełnienie miało przynieść Henrykowi polski tron. Nie odbywało się to bez przeszkód, powodowanych zarówno wieściami o francuskim kandydacie, jak i działaniami podejmowanymi przez zwolenników innych pretendentów. Z jednej więc strony odbywały się zabiegi różnych kandydatów o pozyskanie poparcia polskiej szlachty, z drugiej zaś usiłowano wypracować sposób wyboru króla. W Polsce znana już była tradycja elekcji — początkowo miała ona miejsce w obrębie jednej dynastii, najpierw Piastów, potem Jagiellonów. W ostatnich latach życia Zygmunta Augusta, z powodu rysujących się rozbieżności między nim a szlacheckim obozem egzekucyjnym, nie ustalono, kto ma sprawować władzę w czasie bezkrólewia i w jaki sposób wybrać kolejnego władcę. Po śmierci króla największe poparcie polskich sił politycznych zdobyła w drugiej połowie 1572 r. koncepcja wolnej elekcji (*viritim*), co oznaczało, że każdy szlachcic mógł przyjechać i wziąć udział w wyborze króla. Podstawy demokracji szlacheckiej umacniały się. Taką formę wyboru króla zatwierdził 6 I 1573 r. sejm konwokacyjny. Na konwokacji tej postanowiono także, że sejm elekcyjny rozpocznie się 6 IV 1573 r. we wsi Kamień pod Warszawą.

² S. Grzybowski, *Henryk Walezki*, Wrocław 1985, s. 87.

Zebrana szlachta, której liczba szacowana jest na kilkadziesiąt tysięcy (choć niektórzy historycy zaznaczają, że szacunki te są mocno zawyżone), a nie tylko posłowie i senatorowie, musiała dokonać wyboru między formalnymi kandydatami, którymi byli: książę Andegawenii Henryk, austriacki arcyksiążę Ernest, król szwedzki Jan III, car moskiewski Iwan IV, książę pruski Albrecht II i nieokreślony z nazwiska Polak — Piast. Faktycznie liczyła się kandydatura francuska, mimo to obrady sejmu elekcyjnego trwały ponad miesiąc. Pierwszym dniem głosowania był 4 maja, a wynik elekcji został ogłoszony w sobotę 9 maja wieczorem. Prymas Jakub Uchański odłożył jednak nominację Henryka na króla do poniedziałku 11 maja, czekając na przebywających w Płocku posłów francuskich, którzy mieli jeszcze raz przedstawić propozycje elekcyjne. Poseł francuski Jean de Monluc właśnie z Płocka w niedzielę 10 maja wysłał listy z zawiadomieniem o elekcji do króla Francji Karola IX, Katarzyny Medycejskiej i do samego elekta; listy te dotarły do Paryża 31 maja.

Henryk nie został wybrany na króla Polski bezwarunkowo. Przygotowanie francuskich propozycji i ich przedyskutowanie ze stroną polską przeciągnęło się do 15 V 1573 r. Spisane warunki — *Pacta conventa*, były osobistymi zobowiązaniami francuskiego kandydata. Wśród nich znalazły się: przymierze polsko-francuskie, wprowadzenie na Bałtyk eskadry francuskiej przeciwko carowi moskiewskiemu, pomoc wojskowa Francji w razie konfliktów wojennych Rzeczypospolitej, rozwój handlu i Akademii Krakowskiej. Dopiero po uzyskaniu zgody na te dokumenty, w dniu 16 V 1573 r., Henryk Walezy został ogłoszony na polu elekcyjnym królem Polski przez marszałka wielkiego koronnego Jana Firleja.

Warto podkreślić, że sytuację wyboru nowego władcy chciano wykorzystać także do szerszych celów. Z zamiarem zabezpieczenia dotychczasowych zdobyczy demokracji — w obawie przed absolutystycznymi zakusami głównego kandydata do tronu — komisja senatorów i szlachty przygotowała i spisała szereg zasad ustrojowych. Były one odtąd zwane artykułami henrykowskimi — od imienia Walezego, aczkolwiek pomyślane do spełniania w znacznie dłuższej perspektywie niż jedno panowanie. Stanowiły warunek objęcia tronu i gwarancje zachowania wolności szlacheckich. Władza królewska w znacznej mierze (poza rozdawaniem urzędów, co pozostawało w gestii króla) została podporządkowana władzy sejmu, król zobowiązywał się bowiem do zwoływania sejmu co dwa lata, bez zgody sejmu nie mógł zwoływać pospolitego ruszenia, nakładać ceł i podatków, a bez senatu — podejmować działań dyplomatycznych, zwłaszcza decydować o wojnie i pokoju. Na skutek tego, że na Henryku ciążyła infamia udziału w wydarzeniach związanych z nocą św. Bartłomieja — rzezi hugenotów w Paryżu w roku poprzedzającym elekcję — w artykułach henrykowskich umieszczono także zasady tolerancji religijnej zagwarantowane w konfederacji warszawskiej, zgodnie z uchwałą sejmu z dnia 28 I 1573 r., a także możliwość wypowiedzenia posłuszeństwa królowi, jeśli tych warunków nie dotrzymał. Henryk zaakceptował te warunki jeszcze we Francji, przed przyjazdem do Polski.

Ostatnią czynnością sejmu elekcyjnego był wybór delegacji, która miała się udać do Francji. Na czele 13-osobowego poselstwa stanął biskup poznański Adam Konarski. Dopiero po 16 maja przystąpiono do formułowania dokumentów dla poselstwa, w tym — jak wiadomo z innych okoliczności — także aktu elekcji.

Zebrano się potem [17 V 1573 r.] do salki obrad i postanowiono naprzód spisać protokół elekcji; za zgodą wszystkich a za namową Zamoyskiego forma tego protokołu była ta sama, jak owego, którym Zygmunt I Królem ogłoszony został. [...] Przy spisywaniu tego protokołu, znowu się wszczęła sprzeczka o tytuł pierwszego Księcia (*primi Principis*), o który Arcybiskup dla siebie dopominał się. Kiedy się o to zgodzić nie mogli, próżne miejsce na to zostawiono³.

Jan Firlej, oburzony protestacją prymasa Jakuba Uchańskiego dotyczącą konfederacji religijnej, nie chciał podpisać elekcji i opuścił miejsce obrad. Dopiero mediacja posła francuskiego Jeana de Monluca skłoniła przywódcę kalwinistów do podpisu i przyłożenia pieczęci na dyplomie elekcyjnym. Poselstwo polskie zebrało się w Poznaniu, skąd (w niepełnym składzie) wyruszyło 1 lipca do Paryża. 3 lipca dołączyli do niego w Międzyrzeczu posłowie francuscy. Do Francji uroczysta delegacja podążała przez: Lipsk (12 VII), Eisenach (23 VII), Vach w Hesji, Frankfurt nad Menem, Moguncję, Metz (4 VIII), Pont-à-Mousson, Toul, Ligny, Saint-Dizier, Vitry, Châlons-sur-Marne (13 VIII), Meaux, by po sześciu tygodniach — 19 sierpnia dotrzeć do Paryża. Należy zakładać, że podpisany i opieczetowany dokument elekcyjny odbył tę drogę z poselstwem, ale miał upłynąć jeszcze prawie miesiąc negocjacji nad *Pacta conventa* i Artykułami henrykowskimi, nim został przekazany. De Monluc, zabiegając o tron dla Walezego, za dużo obiecał w Polsce i wzbudziło to we Francji sprzeciw. Jan Zborowski musiał w związku z tym nakłonić Henryka do przyrzeczenia grożąc, że nie zostanie królem. Uroczyste przekazanie dokumentu dokonało się w niedzielę 13 września w sali parlamentu paryskiego.

Jak relacjonował członek poselstwa, autor *Diariusza*, kasztelan międzyrzecki Andrzej Górka:

Gdyżmy jechali, tedy dekret electionis między nami na koniu niesiono, który był biały, a był nakryty dekiem altembasowym [z aksamitnego brokatu] białym; na którym deku leżała poduszka na siedle, na którą włożono skrzynkę z dekretem electionis, która była wszytka srebrna w zielonym puzdrze aksamitnym, którą to skrzynkę nakryto było altembasem zielonym z białym, około który szło kilka śliachciców polskich tak konia, jako i ona skrzynkę trzymając. [...] Tam do pałacu parlamentu gdyżmy zsiadli, one skrzynkę nieśli śliachcicy polscy, którą tam potym postawili, gdzie było miejsce jej nagotowano⁴.

Uroczystego przekazania dekretu dokonał biskup poznański Adam Konarski, który stał na czele legacji, a Jan Herburt, kasztelan sanocki, odczytał jego treść.

Formalna akceptacja warunków zawartych w Artykułach henrykowskich i *Pacta conventa* nie oznaczała jednak w praktyce przekonania i woli elekta do ich przestrzegania (wszak został zmuszony przez Jana Zborowskiego do ich podpisania), co okazało się wkrótce po przybyciu Henryka do Polski. Przyjazd ten nie był zresztą rychły — w granice Rzeczypospolitej wjechał elekt dopiero

³ R. Heidenstein, *Dzieje Polski od śmierci Zygmunta Augusta do roku 1594*, t. 1, oprac. M. Gliszczynski, W. Passowicz, Petersburg 1857, s. 75–76. W akcie elekcji jest „primus” i właśnie owo wspomniane przez Heidensteina okienko, a w tekście wydanym przez M. Dogiela z *Metryki Koronnej* w tym miejscu jest „primus princeps”.

⁴ *Diariusz poselstwa polskiego do Francji po Henryka Walezego w 1573 roku*, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Wrocław 1963, s. 192–193.

24 I 1574 r., a uroczystość koronacji odbyła się w Krakowie 21 lutego. Wychowany w absolutystycznej Francji, niechętny był warunkom narzucanym przez szlachtę w swoim nowym królestwie. I niewiele dane mu było czasu, aby się do nich przyzwycząić. Rok po wyborze, po otrzymaniu wiadomości o śmierci króla Francji — swego brata Karola IX i trudnej sytuacji w kraju ojczystym, chciał tam wracać. Zgodę na to uzależniono od woli sejmu, który należało zwołać. Henryk nie chciał czekać, wyruszył więc potajemnie w nocy 18/19 VI 1574 r. w drogę powrotną do Francji. Jechał przez Wiedeń, Wenecję, Turyn, nawiązując kontakty dyplomatyczne. Przydały się one, kiedy 11 II 1575 r. został koronowany i rozpoczął panowanie we Francji jako Henryk III — ostatni z dynastii Walezjuszów. Panował tam przez kilkanaście lat i zginął w wieku 38 lat, zaszytyetowany 1 VIII 1589 r. w Saint-Cloud.

Wobec braku zgody polskiej szlachty na łączenie przez niego królestwa Francji i Polski oraz po rocznym oczekiwaniu na powrót króla wybranego w czasie pierwszej wolnej elekcji, wyznaczono na 1575 r. termin drugiej elekcji, aby wybrać następcę Henryka. Wybrano ostatecznie Stefana Batorego († 12 XII 1586). W 1587 r. kolejnym elekcyjnym monarchą Rzeczypospolitej został Zygmunt III Waza.

Akt elekcji Henryka Walezego na króla, przekazany 13 IX 1573 r. w parlamencie paryskim przedstawicielom ojczystego kraju elekta, we Francji już pozostał. Jest to dokument pergaminowy (wymiary ok. 100x70 cm), treść sporządzono w języku łacińskim. Pod dokumentem na 33 podwójnych, trójkolorowych sznurach przeplecionych od góry i dołu w równych rzędach, podwieszonych jest 110 pieczęci. Współwystawcy i ci, którzy przywiesili pieczęcie do tego dokumentu, to Rada Koronna polska i litewska według porządku ustalonego na unijnym sejmie lubelskim: arcybiskupi, biskupi, kasztelan krakowski, potem wojewodowie i dalej kasztelanowie więksi i mniejsi. W dokumencie wymieniono imiona i nazwiska wszystkich elektorów oraz pełnione przez nich funkcje, począwszy od arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba Uchańskiego „*primas ac primus*” i biskupów Franciszka Krasińskiego, Stanisława Karnkowskiego, Adama Konarskiego, Piotra Myszkowskiego, Wojciecha Starożrebskiego i Dionizego Secygniowskiego, do Andrzeja Opalińskiego, wówczas marszałka nadwornego koronnego. Akt elekcji zawiera też najważniejszą sentencję:

censuimus Serenissimum Principem ac Dominum Henricum Dei gratia Andium, Borboniorum, et Alvernorum Ducem, Christianissimi Regis Galliarum Caroli nunc Imperantis Fratrem, et Regium item natum ex domo et familia Valesiorum multis seculis in Galliis feliciter imperantium descendentem — — ex unanimi atque per omnia sibi consentienti omnium nostrorum sententia votis, vocibus et voluntatibus parisibus in Regem Poloniae, Magnum Ducem Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kiioviae, Wolchiniae, Podlachiae, Livoniaeque etc. Dominum nostrum clementissimum, sic ut ius nobis liberae electionis competebat et competere consuevit, eligimus et decrevimus eligimusque et decernimus praesentibus⁵.

Dokument ten nie jest jednak przechowywany w Archiwum Narodowym, lecz w archiwum francuskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych⁶, które w ostatnich

⁵ Tamże, s. 204.

⁶ W 2017 r. ministerstwo nosi nazwę *Ministère des Affaires étrangères et du Développement international*.

latach znacznie się rozwinęło. Podobnie jak w Polsce, także we Francji ministerstwo to posiada archiwum wyodrębnione. Warto zwrócić uwagę, że już w XVII stuleciu utworzono tam służbę archiwalną, która porządkowała akta dotyczące międzynarodowych stosunków dyplomatycznych. Znane Quai d'Orsay w Paryżu przez wiele lat było — i nadal jest — symbolem dyplomacji francuskiej. Tam przechowywano także przez długi czas zasób archiwalny — coraz bogatszy. Składały się nań akta administracyjne (ministerstwo), akta spraw i korespondencja dyplomatyczna, zbiór przepisów prawa (ustawy, dekrety, rozporządzenia), akta pracowników i osób pełniących różne funkcje w dyplomacji, akta dotyczące Francuzów na emigracji i obcokrajowców we Francji, w tym akta stanu cywilnego, akta organizacji międzynarodowych, pamiętniki i dokumenty osobiste, a także kolekcje zebrane w resorcie i przekazane przez ich twórców. W czerwcu 2010 r. przeniesiono prawie wszystkie akta z głównej paryskiej siedziby nad Sekwaną oraz z Colmar do nowej siedziby w La Courneuve pod Paryżem.

Na Quai d'Orsay pozostał wyodrębniony dział archiwum — traktaty międzynarodowe. Zbiory liczą ponad 46 tysięcy traktatów, wytworzonych w ciągu ostatnich sześciu wieków. Nadano im w archiwum układ chronologiczno-rzeczowy. Można wnioskować, że są one pewną chlubą, którą od lat prezentuje się w Internecie w formie wystaw wirtualnych. Pierwsza z nich, „Wielkie traktaty francuskie”, pozwalała obejrzeć kolorową kopię cyfrową aktu elekcji Henryka Walezego⁷. Późniejsza wystawa, „Traktaty i umowy”, zawierała już kopie czarno-białe trzech dokumentów dotyczących tematu „Akt elekcji Henryka Walezego na króla Polski”. Zagadnienie ujęto na niej jako temat, bowiem dokument nie jest typowym traktatem⁸, a dopełniają go w tej roli dwa inne: Listy patentowe Karola IX, króla Francji⁹, ratyfikujące elekcję Henryka Andegaweńskiego na króla Polski i potwierdzające zaangażowanie Francji w realizację zobowiązań na trzy dni przed wręczeniem stronie francuskiej dekretu elekcji, oraz Akt ogłoszenia elekcji Henryka Andegaweńskiego przez polskich ambasadorów, do którego podwieszono 11 pieczęci¹⁰. Dokument, datowany na 13 IX 1573 r., sporządzony został w Paryżu. W obecnej internetowej prezentacji traktatów Francji¹¹ — w której omawiany akt elekcji jest najwcześniejszym z 444 dotyczących Polski, nie tylko bilateralnych francusko-polskich — zachowano również taki układ.

W Polsce pozostała i jest dostępna kopia aktu elekcji, wpisana do Metryki Koronnej, przechowywana w Archiwum Głównym Akt Dawnych¹². Dokument był też opublikowany. Pierwszy raz w 1758 r.¹³, a podstawą tego wydania była właśnie kopia przechowywana w AGAD. Treść dokumentu przytoczono także

⁷ Zarejestrowany został w archiwum pod numerem umowy 15730001, sygn. TRA15730001/001.

⁸ Warto zwrócić uwagę, że za miejsce i datę jego podpisania przez Francję (co faktycznie nie miało miejsca) uznano Warszawę, 23 V 1573 r.

⁹ Sygn. TRA15730001/002. Listy podpisano 10 IX 1573 r. w katedrze Notre Dame w Paryżu, a zarejestrowano w parlamencie paryskim 17 IX 1573 r.

¹⁰ Sygn. TRA15730001/003.

¹¹ Baza traktatów i umów Francji http://basedoc.diplomatie.gouv.fr/Traites/Accords_Traites.php <dostęp: 2017-05-04>.

¹² Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna, sygn. 112, k. 2v-7.

¹³ *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, t. 1, cz. 1-2, ed. M. Dogiel, Vilnae 1758, s. 456-460.

w *Diariuszu poselstwa polskiego*, wydany w 1963 r.¹⁴ W tym przypadku podstawą był odpis z oryginału wykonany na polecenie kasztelana międzyrzeckiego Andrzeja Górki, autora *Diariusza* — być może wykonał go Henryk Giryk, sekretarz kasztelana.

Liczne pieczęcie dowieszone do oryginalnego aktu elekcji nie zostały jeszcze zidentyfikowane i opisane. Wykonanie prac analogicznych do tych, jakie dotyczyły na przykład pieczęci przy dokumentach Unii Lubelskiej oraz Konfederacji Generalnej Warszawskiej¹⁵, nadal pozostaje postulatem badawczym.

Anna Laszuk, *Henri de Valois election act as King of Poland*

Summary

Death of King Sigismund II August in 1572 has ended the rule of Jagiellon dynasty in Poland. Even during his lifetime, representatives of European powers have expressed interest in Polish throne. So, on one hand there was a competition between the candidates, and on the other the method of selection of the next monarch was being established. Most supported concept was that of free election, pursuant to which the king was to be elected by the assembled nobility. Election results were announced on 9th May 1573. Newly elected Polish king was Henri, Duke d'Anjou, son of King of France and Catherine di Medici. Only on 16th May, after consenting to terms set forth in *Pacta conventa*, Henri de Valois was announced King of Poland. Polish delegation has reached Paris on August 19th, however the ceremonial presentation of the election act took place only after the next round of negotiations of terms, on September 13th. Henri's rule in Poland did not last long. He arrived in Poland in January 1574, and already in June he secretly left for France to take its throne after death of his brother Charles IX. The election act, a parchment document with 110 seals, is preserved in the archive of Ministry of Foreign Affairs — currently in La Courneuve near Paris. A copy of the document was entered in to Crown Metrica and is preserved in Central Archive of Historical Records (AGAD) in Warsaw.

Słowa kluczowe: wolna elekcja, Henryk Walezy, archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Francji, Archiwum Główne Akt Dawnych

Keywords: free election, Henri de Valois, archive of French Ministry of Foreign Affairs, Central Archive of Historical Records

¹⁴ *Diariusz poselstwa*, s. 198–208. W publikacji tej zamieszczono także tekst Aktu ogłoszenia elekcji Henryka Andegawęńskiego (s. 186–187).

¹⁵ Por. J. Król-Próba, *Nieznana pieczęć odnaleziona przy dokumencie Unii Lubelskiej*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 23, 2016, s. 255–258; teźże, *Akt Konfederacji Warszawskiej — odkrycia sfragistyczne dzięki interwencji konserwatorskiej [w:] Rola Kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa 2017, s. 709–721.